

Дүйсенова Райгүл Жәнісқызының
6D050600 - «Экономика» мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) дәрежесін алуға ұсынылған «Цифрлық экономика жағдайындағы
аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамытудың басымдық
бағыттарын қалыптастыру» тақырыбындағы диссертациялық
жұмысының

АҢДАТПАСЫ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазіргі таңда экономиканы цифрландыру әртүрлі көріністермен қамтылған әлеуметтік – экономикалық үрдістің ең көп талқыланатын аспектілерінің бірі болып отыр. Цифрлық экономиканың негізінде сандық ақпараттарды жинаудың, өңдеп жеткізудің бағдарламалық құралдарын әлеуметтік қатынастардың экономикалық қызметтерінің барлық салаларына пайдалану қабілеті жатыр. Қазіргі экономиканы цифрландыру – нақты сектордағы нақты жобалардан тұратын прагматикалық бастауды қамтамасыз ету, экономиканың қазіргі салаларын, мемлекеттік құрылымдарды цифрландыру және оларды технологиялық қайта жабдықтау жобаларын іске қосу және цифрлық инфрақұрылымды дамыту керектігі мемлекеттік «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында толық тұжырымдалған. Осы аталған цифрлық экономика жағдайында аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамытудың басымдық бағыттарын дұрыс қалыптастыру басты міндет болып табылады.

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан 2050» стратегиясындағы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағытында көрсетілгендей аймақтарды дамытудың бағдарламасы жаңа аймақтық саясатты дамытудың құралы болып табылады. Оның шеңберінде аймақтардың әлеуметтік – экономикалық әлеуетін тиімді пайдалану негізінде олардың орнықты дамуына жағдай жасау қажет.

Аймақтардың дамуы күрделі үрдіс болып табылады және оны зерттегенде көп өлшемдік тәсілдер, нақты көрсеткіштер керек болады. Осыған байланысты цифрлық экономика жағдайында техникалық және технологиялық өзгеріс пен әлеуметтік – экономикалық өмірдің үйлесімді бағытына қол жеткізу үшін аймақтық дамудың моделдеріне сәйкес келетін факторларды қалыптастыру керек. Қазақстанда аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуының деңгейлері бойынша теңестіру кезеңіне бағытталған шаралар қолданылады. Аймақтардың әлеуметтік – экономикалық жағдайын талдау өңірлік дамуда осы уақытқа дейін елеулі көрініс беріп отырған теңгерімсіздіктің сақталғандығын көрсетеді. Оған қоса қазіргі тенденциямен аймақтардың одан әрі өркендеу ықтималдығы жоғары болып саналады. Аймақ экономикасының қарастырылатын салаларының дамушы тетігін көрсететін нақты жағдай әлеуметтік– экономикалық әлеуетке тікелей байланысты, бұл дегеніміз негізгі басты өзектілік пен цифрлық жағдайдағы сипаттаманың көрінісін береді.

Қазіргі таңда аймақтық даму факторлары ретінде бір немесе бірнеше байланысты салалардың негізіндегі кәсіпорындардың аумақтық шоғырлану жағдайын және өнеркәсіптік кластерлерді қарастыру маңызды болып отыр. Осындай деректерді толығымен қарастырсақ, цифрландыру аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуының орасан зор қозғалтқыштарының бірі екендігін көре аламыз. Демек, аймақтар цифрлық экономиканың барлық мүмкіндіктерін пайдалануға қабілетті болуы керек. Атап айтқанда, цифрлық технологиялар барлық саланың қуатты қозғалтқышына айналып, инвесторлар мен адами капиталды тарту мақсатында аймақтардың цифрлық экономиканың барлық әлеуетін бәсекелестік артықшылық ретінде қолдана алуымен маңыздылығы және ғылыми – техникалық әлеуетті дұрыс қалыптастырып, салалық инновацияларды бастайтын ірі аймақтық кәсіпорындарда жана цифрлық технологияларды енгізу, аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру керек. Жоғарыда айтылғандардың барлығы диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігін растайды және оның негізгі мақсатын айқындайды.

Тақырыптың ғылыми зерттелу дәрежесі. Аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуы барысындағы зерттеулерге көптеген шетелдік және отандық ғалымдарымыз өз үлестерін қосқан, атап айтқанда: А.Б. Темирова, У.А. Текенов, О.А. Бакуменко, Е.А. Вечкинзова, Ф. Багова, Е.В. Кизиль, О.А. Ломовцева, В.В. Вилькен, Ж.А. Абылкасимова., М.М. Алибаева, Г.Б. Алина., С.К. Мизанбекова., И.П. Богомоллова., Х. Wen, Z. Н. Yang., И.А. Гурбан., Т.Н. Юдина, Р. Манапов, А. Н. Дырдонова., Д.Ф. Рутко және тағы басқалары.

Аталған авторлардың еңбектері мен зерттеулері аймақтардың әлеуметтік–экономикалық дамуына байланысты кезеңдер мен кеңінен қамтылған бағыттарды, цифрлық экономиканың ықпалын, аймақтардағы бәсекелестік негіздемелерді толықтай қарастырған.

Ғалымдардың зерттеулері мен аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуына байланысты бірнеше жұмыстардың тұжырымдалғанына қарамастан, аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуын талдау мен кешенді бағалауға байланысты мәселелер осы уақытқа дейін өзекті болып отыр. Бұл мәселеге цифрлық экономика жағдайындағы аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамытудың басымдық бағыттарын дұрыс қалыптастыру да үлкен негіз бола алады, ары қарай тереңдете зерттеуді қажет етеді.

Зерттеудің мақсаты цифрлық экономика жағдайында аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамыту және басымдық бағыттарын дұрыс қалыптастыру бойынша теориялық және әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу.

Аталған мақсатқа жету үшін келесідей міндеттерді шешу қажет болады:

- Аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамытудың заманауи теориялық тұжырымдарын зерттеу;

- Аймақтық жүйелердің бәсекеге қабілеттілік факторларын және Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық әртараптануын айқындау;

- Цифрлық экономика жағдайындағы аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді инновациялық дамытудағы тиімділік пен нәтижелілікті кешенді талдау және Қазақстанның аймақтарының әлеуметтік – экономикалық жүйелерінің инновациялық даму бағыттарын бағалау үшін Алматы облысында жаңартылған әдіснамалық базаны қалыптастыру;

- Аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді дамытудағы инновациялық кластерлерді жетілдіру маңыздылығын ашып көрсету;

- Цифрлық экономика жағдайында аймақтардың әлеуметтік - экономикалық дамуын реттейтін және аймақтық инновациялық-ұдайы өндіру үдерістерін басқарудың экономика-математикалық және тұжырымдамалық моделін енгізу.

- Қазақстан аймақтарының әлеуметтік – экономикалық жүйесін цифрлық экономикалық тұрғыда қалыптастырудың тенденцияларын зерттеу мен ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу объектісі: Цифрлық экономика жағдайындағы Қазақстан аймақтарының әлеуметтік – экономикалық дамуы.

Зерттеу пәні: Аймақтық дамытудың мүмкіндіктері мен қауіптері, ұлттық деңгейдегі экономикалық сараптау, интеграция мен цифрлық трансформациядан туындаған аймақтық мәселелер мен оларды дамыту бағыттарын анықтау кешендерін толықтай ашып көрсету және бағалау.

Диссертациялық зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі қазақстандық, шетелдік және ресейлік ғалымдардың аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуының басым бағыттарын зерттеген, тұжырымдаған еңбектері болып табылады. Тұжырымдар мен ұсыныстардың айқындығын қамтамасыз етіп, тұжырымдамалық ережелерді енгізу үшін әдістемелік негіз болады: Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауы; Қазақстан экономикасын дамытудың мемлекеттік бағдарламасы; «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі статистика комитеті мен аймақтық органдарының ресми деректері, «Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» Ұлттық жобасы, Қазақстан Республикасы мен дамыған елдердің экономикалық шолулары, республикалық және өңірлік бағдарламалар, облыстық мекемелердің деректері мен мерзімді басылымдағы мәліметтер жинағы. Зерттеу барысында салыстырмалы, экономикалық-статистикалық, үздіксіз және іріктеп зерттеу әдістері, графикалық әдістер, экономикалық – математикалық әдістер қолданылды.

Диссертациялық зерттеудің жұмыс гипотезасы зерттелген ғылыми автор ұстанымдарына негізделді, оған сәйкес цифрлық технологияларға бағытталған аймақтардың әлеуметтік – экономикалық даму бағыттарымен тікелей байланысты шаралар Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі ұлттық статистика бюросының кезеңдік басылымдары бойынша статистикалық талдау әдістері қолданылды.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы цифрлық экономика жағдайындағы Қазақстан Республикасы және оның аймақтарының әлеуметтік– экономикалық жүйелерін дамытудың басымдық бағыттарын қалыптастырудан, аймақтық жүйелердің бәсекеге қабілеттілік факторларын жетілдіруден тұрады. Зерттеу барысында келесідей ғылыми нәтижелерге қол жеткізілді:

- цифрлық экономика жағдайындағы аймақтың әлеуметтік – экономикалық жүйесінің дамуы бойынша анықтамалар нақтыланып, негізделді;

- Қазақстандағы цифрлық экономика жағдайындағы аймақтың әлеуметтік – экономикалық жүйесін жетілдіруде бірқатар әдіснамалық тәсілдер айқындалып, ұсынылды;

- аймақтық жүйелердің бәсекеге қабілеттілік факторлары талданып, Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық әртараптануы айқындалды;

- Цифрлық экономика жағдайындағы аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді инновациялық дамыту қорытындысы талданды;

- Аймақтық әлеуметтік–экономикалық жүйелерді дамытуға байланысты инновациялық кластерлерді жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді;

- Аймақтардың әлеуметтік–экономикалық жүйелерінің инновациялық даму бағыттарын бағалау үшін Алматы облысында жаңартылған әдіснамалық базасы қалыптастырылды;

- Қазақстан аймақтарын цифрландыру бойынша аймақтардың әлеуметтік -экономикалық дамуын реттеудің экономикалық – математикалық моделі жасалды;

- Қазақстан аймақтарының әлеуметтік – экономикалық жүйесін цифрлық экономикалық тұрғыда қалыптастырудың тенденциялары зерттеліп, ұсыныстар әзірленді.

Қорғауға шығарылған негізгі тұжырымдамалар толықтай қарастырылып, зерттелген, орындалған зерттеулер нәтижесінде автор дайындаған келесі ережелер қорғауға шығарылды:

- цифрлық экономика жағдайындағы аймақтың әлеуметтік – экономикалық жүйесінің дамуы бойынша автор анықтамасы берілді.

- Қазақстандағы цифрлық экономика жағдайындағы аймақтың әлеуметтік – экономикалық жүйесін жетілдіруде бірқатар әдіснамалық тәсілдер ұсынылды;

- аймақтық жүйелердің бәсекеге қабілеттілік факторлары талданып, Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық әртараптануы айқындалды;

- Цифрлық экономика жағдайындағы аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді инновациялық дамыту қорытындысы талданды;

- Аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді дамытуға байланысты инновациялық кластерлерді жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді; аймақтардың әлеуметтік – экономикалық жүйелерінің

инновациялық даму бағыттарын бағалау үшін Алматы облысында жаңартылған әдіснамалық базасы қалыптастырылды;

- Қазақстан аймақтарын цифрландыру бойынша аймақтардың әлеуметтік -экономикалық дамуын реттеудің экономикалық – математикалық моделі жасалды;

- Қазақстан аймақтарының әлеуметтік – экономикалық жүйесін цифрлық экономикалық тұрғыда қалыптастырудың тенденциялары зерттеліп, ұсыныстар әзірленді.

Диссертациялық жұмыстың теориялық және тәжірибелік маңыздылығы. Негізгі ұсыныстар мен қорытындылар және тұжырымдар еліміздің цифрлық экономика жағдайында аймақтардың әлеуметтік – экономикалық жүйелерін дамытудағы аймақ ұйымдарының, кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілік факторларына әсер ете алады, сонымен қатар диссертациядағы қалыптасқан тәсілдер аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді дамытуда инновациялық кластерлерді жетілдіруге жол ашады, оның негізінде инновациялық даму бағыттарын бағалау үшін жаңартылған әдіснамалық база қалыптастыру кезеңдері толық қарастырылады.

Зерттеудің негізгі нәтижелерін жариялау. Диссертация тақырыбы бойынша 14 ғылыми жұмыс жарияланған, оның ішінде 1 мақала Скопус ақпараттық базасында, 5 мақала Қазақстан Республикасының БҒМ білім мен ғылым саласын реттеу Комитетімен мақұлдаған ғылыми басылымдарда және 8 мақала халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференция материалдарында жарияланды.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Диссертациялық жұмыстың негізгі ғылыми қорытындылары мен нәтижелері, ұсыныстары аймақтық және халықаралық ғылыми конференцияларда, жоғарғы оқу орындары арасындағы ғылыми – тәжірибелік семинарларда және конференцияларда өзінің оң бағасын алды. Зерттеу тақырыбы бойынша автормен ұсынылған ұсыныстар халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияларда жарияланып, мақалалары баяндалған: Канада «Особенности современного этапа развития регионов», Беларусь «Процесс управления социально-экономическим развитием региона», Туран университеті «Цифрлы қазақстан» - экономиканың жеделдетілген технологиялық жаңғыртылуы», «Global science and innovations 2019: Central ASIA» «Қазақстан республикасының аймақтық дамуының негізгі мәселелері», «Қазіргі экономикадағы цифрлық трансформация мүмкіндіктері» атты мақалалар, Сан – Франциско «Цифрлық экономика жолындағы кедергілер және оларды шеттету жолдары», Анкара, Түркия «Роль «умных городов» в формировании цифровой экономики РК» атты мақала жарық көрді.

Ғылыми журналдарда: «Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы хабарлары» журналында «Аймақтық инновациялық саясатты іске асыру» атты мақала, «Аграрлық нарық проблемалары» журналында «Қазақстан Республикасы аймақтарының әлеуметтік – экономикалық дамуы» атты мақала, «Статистика, есеп және аудит» журналында «Қазақстандағы

аймақтардың дамуын мемлекеттік реттеу» атты мақала, Қазақстан Республикасы Ұлттық Инженерлік академиясының жаршысы журналында «Цифрландыру жағдайындағы әлеуметтік – экономикалық жүйелер» атты мақала, Қазақстан Республикасы ұлттық ғылым академиясының баяндамаларында «Қазақстандағы аймақтардың сандық инфрақұрылымын қалыптастыруда бағалау тәсілдерін енгізу ерекшеліктері» атты мақал жарық көрді. Web of Science және Scopus базасына кіретін «Journal of Security and Sustainability Issues» журналында «Factors of regional systems competitiveness» атты мақала, Mukhamadiyeva et al. Space and Culture журналында «Impact of Gender Equality on Socio-Economic Development of Kazakhstan» атты мақала жарияланды.

Зерттеу нәтижелерін енгізу. Автордың зерттеу нәтижелері «ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY» ББМ «Бизнес және басқару» кафедрасының ғылыми – әдістемелік семинарларында қаралды, аталған жоғарғы оқу орнының оқу үрдісіне енгізілді. Сонымен қатар Алматы облысы, Жамбыл ауданының «Кәсіпкерлік бөлімі» мемлекеттік мекемесінде қолданылған және енгізілген (Қосымша А).

Жұмыстың құрылымы мен көлемі. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, 3 бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланған әдебиеттер тізімі мен ұсыныстардан тұрады. Зерттеу жұмысы 49 сурет және 16 кестемен көркемделген.

Қорытынды. Цифрлық экономика жағдайында аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамыту және басымдық бағыттарын дұрыс қалыптастыру бойынша теориялық және әдістемелік ұсынымдар әзірленді. Аймақтардың әлеуметтік – экономикалық жағдайын талдау өңірлік дамуда осы уақытқа дейін елеулі көрініс беріп отырған теңгерімсіздіктің сақталғандығын көрсетеді. Оған қоса қазіргі тенденциямен аймақтардың одан әрі өркендеу ықтималдығы жоғары болып саналады. Аймақ экономикасының қарастырылатын салаларының дамушы тетігін көрсететін нақты жағдай әлеуметтік– экономикалық әлеуетке тікелей байланысты, бұл дегеніміз негізгі басты өзектілік пен цифрлық жағдайдағы сипаттаманың көрінісін береді.

1. Аймақтық әлеуметтік– экономикалық жүйелерді дамытудың заманауи теориялық тұжырымдары зерттелді, автордың тұжырымдамасы берілді. Автордың пікірінде, аймақты дамыту экономикалық әлеуетті, ресурстарды, экономиканы, әлеуметтік әлеуетті тұрақты түрде қалпына келтіруге бағытталған аймақтың негіздемесі ретінде қарастырылады және аймақтардың тұрақты дамуы халықтың қажеттіліктерін қанағаттандырып, олардың жағдайларын жақсартуға, сонымен қатар аймақтардың әлеуетін арттыруға бағытталған әлеуметтік – экономикалық табиғи, қоғамдық, экологиялық факторлардың жиынын құрайды.

Аймақтық тұтастықты, аумақтық шекараны анықтайтын және экономикалық дамудың дәстүрлі аймақтық бағытына әсер етуші факторлар айқындалды. Әлеуметтік – экономикалық әркелкілікті сандық бағалаудың әдістері мен көрсеткіштерін сипаттаудың индикаторлары жіктеледі, әлеуметтік –

экономикалық жүйелердің қасиеттері қарастырылды. ҚР Ұлттық стратегияларының жалпы құрылымы көрсетілді, стратегияға сәйкес барлық көрсетілген жоспарлар мен бағдарламалар негізінде жұмыстар жасап, әсіресе аймақтарды дамытуды жеделдету, экономиканың барлық секторында бәсекеге қабілеттілікті арттыру көзделеді. Қазақстан өзінің транзиттік әлеуетін пайдалану арқылы ақпараттық технологиялар саласында әлеуетті нығайта алады, сонымен қатар экономиканы аймақтық ортаға бейімдейді. 21 ғасырдағы әрбір мемлекеттің жаһандық қаралатын маңызды аспектілерінің бірі гендерлік теңдікке қол жеткізу, ҚР даму бағытында осы мәселеге де жете көңіл аударады, гендерлік теңдік еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуының негізі бола алады, осыған байланысты гендерлік алшақтықты айқындаушы критерийлер көрсетілді.

2. Аймақтық жүйелердің бәсекеге қабілеттілік факторлары және Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық әртараптануы автормен айқындалды. Бәсекеге қабілеттіліктің ішкі факторы инвестицияларды тиімді пайдалану болып табылады, бәсекеге қабілеттілікті сақтаудың қажетті шарты болып табылатын кәсіпорындарға қатысты цифрлық білім беру мақсатында инвестициялар бөлініп отыр. Осыған байланысты М. Портер ұсынып отырған ұлттық үлгісін қолдандық. Бұл үлгіге сәйкес бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастырудағы аймақтардың ролін «аймақтық үштік», табиғи ресурстар, капиталдар, білікті мамандар, инфрақұрылымдар құрап отырған өзара байланысты төрт бағыт бойынша зерттеген дұрыс болады. Нәтижесінде аймақтық цифрлық экономика, анығында аймақтық цифрлық платформалар бойынша құрылған экономикалық қатынастар жүйесі ретінде тұжырымдалады. Қазақстанда цифрлық экожүйені дамыту арқылы бірінші кезекте халықтың сапалы өмір сүруі мен экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға болады. Сонымен қатар цифрлық экономика жағдайында кадрлық, интеллектуалдық, технологиялық бағыттарымызды алға қою үшін, цифрлық технологияларды енгізіп отыратын заманауи нормативтік базаны қалаптастыру керек. Цифрлық технологиялармен жабдықтауға қатынасатын компанияларға қолдау беру керек. Еліміздегі цифрлық экономикаға қатысты барлық ақпараттарды бақылауда ұстап отыру қажет.

3. Цифрлық экономика жағдайындағы аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді инновациялық дамытудағы тиімділік пен нәтижелілікті кешенді талдау және аймақтардың әлеуметтік – экономикалық жүйелерінің инновациялық даму бағыттарын бағалау үшін Алматы облысына деген жаңартылған әдіснамалық база қалыптастырылды. Әлеуметтік және экономикалық даму, ғылым және технология индикаторлары туралы мәліметтері негізінде 2011-2019 жылдардағы өзара бір-бірімен байланысты ауыспалы топтарға факторлық талдау жасалды. Бұл талдау бастапқы айнымалыларды анықтау үшін аз компоненттерді қолданады, белгілі бір құбылыстардың негізгі көрсеткіштерін табу, күрделі индикаторлардағы ақпараттарға тиімді түсініктеме беруде пайдаланылады. Жалпы аймақтық инновациялық қызметтің тиімділігін кешенді экономикалық талдауды жүзеге

асыру үшін қолда бар ресми статистикалық деректерді өңдеу негізінде жинақталған арнайы шамаларды қолданады. Бұған қоса, ұсынылатын статистикалық ақпарат 1-2 жылға кешіктіріледі, ал бұл жаңғырту басымдықтарын таңдау және инновациялық-инвестициялық бағдарламаларды жүзеге асыру нәтижелерін болжау кезінде қиындық туғызады. Аймақтық инновациялық-ұдайы өндіру үдерістерін басқарудың тұжырымдамалық моделін аймақтардың дамуына оң бағыт беретіндіктен кескіндеме түрінде көрсетеміз, осы бойынша аймақтардың инновациялық үдерістерін айқындай аламыз. Инновациялық үрдіс әлеуметтік – экономикалық жүйелердің тұрақты түрдегі дамуын қамтитын жүйе ретінде міндетті түрде басқарылуы керек. Тұжырымдамалық модель аймақтық – инновациялық ұдайы өндіру үдерістерін басқарудың негіздемесін оңтайлы қалыптастырады. Алынатын нәтиже–инновациялық белсенділікті толықтай жаңғырту, экономиканың инновацияларды қолдануға деген қабілетін өзгерту; инновациялық жүйелерді табысқа айналдыру бағытында ынталандыруға көмектеседі.

Цифрлық экономика жағдайында аймақтың дамуын толық және сенімді талдауды қамтамасыз ете алатын әдістердің бірі - сценарий әдісі, осы әдіс бойынша аймақтың инновациялық даму әлеуетін талдау алгоритмін ұсынамыз. Ал аймақтың инновациялық бәсекеге қабілеттілігін рейтингтік бағалау әдісі арқылы айқындаймыз. Республикада 16 аумақтық бірлік бар, оның ішінде 14 аймақ және 2 тәуелсіз бірлік: Астана және Алматы қалалары қарастырылады. Аймақтық саясат шеңберінде олар алты топқа бөлінеді. Қазақстан Республикасының аймақтық саясат тұжырымдамасына оралатын топтастыру күрделілік қағидасына негізделген. Аймақтардың мұндай классификациясы қазіргі жағдайда өзекті болып табылады. «Инновацияларға қабілеттілік» көрсеткіші бойынша ДЭФ жаһандық рейтингісінде жақсару бойынша Қазақстан 2020 жылы 71 орында болса, 2021 жылы 67 орында, ал 2022 жылы 63 орында болады деп болжанған. 2019 жылғы инвестиция көлемі 4,8 млрд тенгені құраған, ал 2020 жылы 15,2, 2021 жылы 35,9 млрд теңге болған, 2022 жылы болжам бойынша 67,0 млрд теңге тартылуы керек болған. Жалпы стартаптарды мемлекеттік қолдау тиімді болуы әбден мүмкін, негізгі назар жүйелік шараларға негізделеді, олар шетелдік кәсіпкерлерді тарту, инвесторларды қолдау.

4. Аймақтық әлеуметтік – экономикалық жүйелерді дамытудағы инновациялық кластерлерді жетілдіру маңыздылығы ашып көрсетілді, сыртқы байланыстар мен өзара іс-қимылды кеңейту мақсатында аймақтың және аймақ аралық инновациялық кластерлерді қалыптастыру инновациялық саладағы субъектілерінің ынтымақтастығын дамытудың болашақтағы құралы ретінде аймақтық және салалық инновациялық жүйелер арасындағы байланыстарды нығайтуға септігін тигізеді. Кластерлердің жұмыс жасау барысындағы тиімділігін бағалайтын тәсілдерді жүйелеу нәтижесінде аймақтық инновациялық кластердің жұмыс жасау тиімділігін бағалау әдістемесі ұсынылды, ал субъектінің әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты салалардың - инновациялық және инвестициялық белсенділік

бойынша экономикалық тиімділігі кластердің өзінің адами капитал мен аймақтық өзара іс-қимыл параметрлерін есепке алу айрықша ерекшелігі деп танылады.

Аймақтық мамандануға тезірек жету мақсатында Қазақстан кластерлік тәсілді қабылдады. Осы тәсіл негізінде Қазақстан экономикасының тар секторларына мамандандырылған бірнеше аумақтық кластерлерді айқындайды. Ұсынылған әдістеменің дамыту кезеңі көбінесе инновациялық кластердің жұмыс жасауының тиімділігі бойынша кері байланыс алу мен бақылау жұмыстарына негізделеді. Қазіргі таңда Қазақстанда 13 арнайы экономикалық аймақ және 31 индустриялық аймақ бар. Әйтсе де Пандемия дәстүрлі түрде елдегі инновациялық дамуды жеделдетуге ықпалын тигізетін қозғаушы күштің бірі ақпараттық өзара әрекеттерді баяулатты, көптеген кедергілер туғызды. Сонда да ҒТА бағытындағы әрекеттер қалпына келтіру шараларын жақсартуға және елдің тұрақты дамуына байланысты шараларды қарастыруда ықпалын тигізеді.

5. Қазақстан аймақтарын цифрландыру бойынша аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеудің экономикалық – математикалық моделі жасалды. Қазақстан аймақтарының экономикалық-әлеуметтік жағдайына талдау жасау үшін STATISTICA 10 бағдарламасы қолданылды. Айнымалы ретінде 15 облыстың (қала) аты алынып, бес фактор бойынша көрсеткіштер X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 STATISTICA жүйесімен есептелді. Осыған байланысты «жақын көршілес әдісі» арқылы экономикалық және әлеуметтік даму деңгейлерін салыстыру үшін Статистика бағдарламасында дендограмма жасалды. Бұл көріністе экономикалық және әлеуметтік деңгейі бір-біріне жақын аймақтарды көрсетеді. Осы деректерге сәйкес орташа мәндер табылды, екі топқа бөлу алгоритмі жасалды, әр фактордың орташа шамасын есептеу бойынша Statistica бағдарламасындағы нәтижесі берілді.

Ковариациялық матрица бойынша X көрсеткіштері үшін ковариацияны есептеу формуласы арқылы Мұндағы i, j - факторлар саны, n -топтардағы объекттер саны айқындалып, дискриминант функциясының бағалық векторы анықталды: S^{-1} – кері функция. Осылайша ковариация көрсеткішінің орташа мәні мен дискриминант функция мәндерінің орташа мәнінің қосындысы анықталды, есептеулерді Excel бағдарламасында жасалды. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде цифрлы экономика барысында, негізгі бес факторға сүйене отырып әлеуметтік-экономикалық тиімділікті бағалау критерилері қалыптасты. Индекстерді құрастыру және есептеу үшін аймақтардың бәсекеге қабілеттілігінің ерекшеліктерін ескере отырып, елдің рейтингтік стратегиялары қолданылды. Аймақтың тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын интегралды бағалау нәтижелерінің шекті мәндерін табу бойынша сызба жасалып, берілген талдаудың аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі бойынша рейтингін анықтауға мүмкіндік беретінін көрсете алдық. Цифрландырудың маңызды аспектілерін тереңдете талдау негізінде жасалынған SWOT талдауы сандық экономиканың келешегін түсіну үшін және де оның әмбебаптығы оны әртүрлі деңгейде және әр түрлі объектілерде пайдалануға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Қазіргі уақытта SWOT-талдау экономика мен менеджменттің әртүрлі салаларында кеңінен қолданылады.

6. Қазақстан аймақтарының әлеуметтік – экономикалық жүйесін цифрлық экономикалық тұрғыда қалыптастырудың тенденцияларын зерттеу мен ұсыныстары әзірленді. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттейтін кез-келген аймақтық саясат белгілі бір модельге негізделген. Іске асырудың тиімділігі аймақтық саясаттың теориялық негізін таңдауға байланысты. Демек, экономикалық өсу қарқыны тұрақталады, аумақтағы ресурстарды ұтымды пайдалану пайда болады, ел аймақтарының әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі реттеліп, оның өмір сүру сапасы артады. Осыған байланысты аймақтық теорияларды зерттеу және Тәуелсіз Қазақстанның жағдайларына бейімдеу және оларды аймақтардың орнықты дамуын қамтамасыз етудің қолданбалы міндеттерін шешуде пайдалану ерекше назар аударуға тұрарлық.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы даму тенденциялары, туындаған мәселелердің өзектілігі аймақтық дамуды үнемі бақылауды ғана емес, сонымен қатар Қазақстан Республикасы аймақтарының дамуындағы бар спецификаны, мәселелік нүктелерді барабар бағалау үшін заманауи талдау әдістерін қолдануды талап етеді.